

SVEA HOVRÄTT
Mark- och miljööverdomstolen
060101

DOM
2024-05-13
Stockholm

Mål nr
M 5937-23

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Nacka tingsrätts, mark- och miljödomstolen, dom 2023-04-18 i mål nr M 2466-22, se bilaga A

PARTER

Klagande

Länsstyrelsen i Västmanlands län

Motpart

1. Säterbo Kraft Aktiebolag

Ombud: Advokat C.O.
Advokatfirman Backman & Bergström AB

2. Rederiaktiebolaget M/S Lagerbjelke

2. Sveaskog Förvaltnings Aktiebola

SAKEN

Föreläggande om efterlevnad av vattenhushållningsbestämmelser enligt vattendom DVA 53, VA 15/83, den 29 juli 1988 avseende Hjälmarens reglering, vid drift av kraftstationer i Gamla Hjälmare kanal på fastigheten X i Arboga kommun

MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLENS DOMSLUT

Mark- och miljööverdomstolen avslår överklagandet.

Dok.Id 2045149

Postadress
Box 2290
103 17 Stockholm

Besöksadress
Birger Jarls Torg 16

Telefon
08-561 670 00
08-561 675 50

E-post: svea.avd6@dom.se
www.svea.se

Telefax

Expeditionstid
måndag – fredag
08:00–16:30

YRKANDEN I MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLEN

Länsstyrelsen i Västmanlands län har yrkat att Mark- och miljööverdomstolen i första hand ska fastställa länsstyrelsens beslut och i andra hand att målet ska återförvisas till mark- och miljödomstolen för förnyad handläggning.

Säterbo Kraft Aktiebolag (Säterbo Kraft) har motsatt sig ändring av mark- och miljödomstolens dom.

Rederiaktiebolaget M/S Lagerbjelke och **Sveaskog Förvaltnings Aktiebolag** har beretts tillfälle att yttra sig, men inte hörts av.

UTVECKLING AV TALAN I MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLEN

Länsstyrelsen har vidhållit att Säterbo Kraft har ett ansvar att efterleva vattenhushållningsbestämmelserna i 1988 års dom¹ och anført i huvudsak följande. Mark- och miljödomstolens bedömning framstår som inkonsekvent i förhållande till bedömningen i det tidigare målet i mark- och miljödomstolen, M 7979-20. Slutsatsen att Säterbo Kraft inte är verksamhetsutövare för Hjälmarens reglering är felaktig. Hjälmarens är Sveriges fjärde största sjö och regleras av Hjälmarens vattenförbund, i vilket Säterbo Kraft ingår. Regleringen av Hjälmarens är en av förbundets huvuduppgifter. Förbundet är bildat genom förrättning enligt lagen (1976:997) om vattenförbund och bör likställas med en vattenregleringssamfällighet. Säterbo Kraft är därmed inte fristående från förbundet och har skyldighet att delta i förbundets verksamhet.

Den enda möjligheten att avbryta tappningen till Gamla Hjälmare kanal är genom att stänga intagsluckan vid Kvarnfallets kraftstation. Det är endast Säterbo Kraft som har rådighet att göra detta. Hjälmarens vattenförbund har ingen rättslig möjlighet att på egen hand minska tappningen till kanalen. Domen från 1988 förutsätter att Säterbo

¹ Stockholms tingsrätts, vattendomstolen, dom den 29 juli 1988, avseende ändring av gällande bestämmelser för Hjälmarens reglering, DVA 53, i mål nr VA 15/83.

Kraft medverkar i regleringen av Hjälmarens vattenförbund. Säterbo Kraft har rådigheten över det ena av Hjälmarens utlopp och är därmed *de facto*-reglerare av Hjälmarens vattenförbund. Säterbo Kraft har även båtad av den reglering som bedrivs enligt 1988 års dom. Säterbo Kraft var motpart i målet och direkt berörd av domens villkor. Villkoren som avser tappningen till Gamla Hjälmare kanal måste ha avsetts följas av verksamhetsutövaren för kraftverken i kanalen, d.v.s. Säterbo Kraft. I annat fall saknar de betydelse. Säterbo Kraft får i samband med köpet av kraftverken anses ha godtagit förändringen av tappningsbestämmelsen till Hjälmare Kanal och förbundit sig att följa densamma, vilket framgår av köpeavtalet.

Länsstyrelsen har hänvisat till köpeavtal från den 9 juni 1986, avtal från den 18 oktober 1983, en förstudie avseende Hjälmarens klimatanpassning och reglering från den 27 januari 2021 och handlingar som getts in i mark- och miljödomstolen samt länsstyrelsens tidigare beslut och yttrande i mark- och miljödomstolens mål nr M 7979-20.

Säterbo Kraft har vidhållit det som anförts i mark- och miljödomstolen och framhållit att bestämmelserna enligt 1988 års dom, om dessa skulle kunna uppfattas riktade mot Säterbo Kraft, aldrig har blivit gällande samt tillagt i huvudsak följande. Bolaget delar mark- och miljödomstolens bedömning att det inte kan bli föremål för förpliktande föreläggande med grund i 1988 års dom. Med den slutsatsen blir också hela upplägget vid tidpunkten för ansökan mer logiskt och rimligt. Om sökandena i 1988 års dom är de som åläggs förpliktande gällande Hjälmarens reglering, och därmed har möjlighet att påkalla följd rättelse av Säterbo Kraft, med begränsningar av Säterbo Krafts rätt enligt 1906 års dom, utgår den rätt till ersättning enligt avtalet i 1988 års dom. Sökandena har då faktisk möjlighet att rätta sig efter 1988 års dom, och Säterbo Kraft ersätts för att dess rätt enligt 1906 års dom inskränks.

Säterbo Kraft har hänvisat till samma bevisning som i mark- och miljödomstolen, d.v.s. en skrivelse från Hjälmarens vattenförbund daterad den 8 februari 1995.

MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLENS DOMSKÄL

Inledning

Mark- och miljödomstolen har i en lagakraftvunnen dom från den 10 juli 2018 (mål nr M 5202-17) funnit att det tillstånd som meddelats genom Högsta domstolens dom den 4 september 1906 (NJA I 1906, A. 359) fortsatt är giltigt och att tillståndet omfattar en rätt för verksamhetsutövaren att ta ut 2,1 m³/s från Hjälmarens för drivande av vattenverk, men att det inte är klarlagt om några och i så fall vilka anläggningar som omfattas av tillståndet samt vilka närmare villkor som gäller för driften av verksamheten medelst dagens kraftverk. Mot denna bakgrund och då Säterbo Krafts anläggningar under 2019 anmälts till den nationella planen för moderna miljövillkor, bedömde länsstyrelsen vid efterföljande tillsyn att bestämmelserna i 11 kap. 27 § och 26 kap. 9 § miljöbalken utgjorde hinder att ställa krav på att Säterbo Kraft skulle följa nyare tappningsbestämmelser enligt tillståndsdomen från den 29 juli 1988². Vid överprövningen av länsstyrelsens beslut att inte vidta någon åtgärd, konstaterade mark- och miljödomstolen att den verksamhet som Säterbo Kraft bedriver bedömts uppfylla förutsättningarna för att omfattas av den nationella planen och att verksamheten därmed får bedrivas till dess en prövning sker, men att det dock inte innebär att länsstyrelsen är förhindrad att utöva tillsyn enligt för verksamheten gällande villkor och bestämmelser. Enligt mark- och miljödomstolen hade länsstyrelsen därmed inte haft fog för sitt beslut att inte vidta någon åtgärd med anledning av klagomål avseende tappningen från Hjälmarens (se mark- och miljödomstolens lagakraftvunna dom den 31 augusti 2021 i mål nr M 7979-20). En utförligare redovisning av bakgrunden och tidigare avgöranden finns i mark- och miljödomstolens dom.

I nu aktuellt mål har länsstyrelsen, med stöd av 26 kap. 9 § miljöbalken, beslutat att förelägga Säterbo Kraft att vid drift av bolagets kraftstationer i Gamla Hjälmare kanal, efterleva vattenhushållningsbestämmelser enligt tillståndsdomen från den 29 juli 1988.

² Stockholms tingsrätts, vattendomstolen, dom den 29 juli 1988, avseende ändring av gällande bestämmelser för Hjälmarens reglering, DVA 53, i mål nr VA 15/83.

Bestämmelserna innebär bl.a. att det endast får framsläppas en minimitappning om 0,1 m³/s i Hjälmare kanal när vattenståndet i Hjälmare är +21,62 m (RH 00) eller lägre.

Frågan i målet är om föreläggandet är förenligt med 26 kap. 9 § miljöbalken eller om det otillåtet begränsar tillståndet från 1906, som omfattar en rätt för verksamhetsutövaren att ta ut 2,1 m³/s från sjön Hjälmare för drivande av vattenverk och med stöd av vilket Säterbo Kraft bedriver verksamhet genom vattenbortledning till Gamla Hjälmare kanal.

Rättsliga utgångspunkter

Enligt 26 kap. 9 § miljöbalken får en tillsynsmyndighet i det enskilda fallet besluta om de förelägganden och förbud som behövs för att balken samt föreskrifter, domar och andra beslut meddelade med stöd av balken ska följas. Förelägganden och förbud får inte begränsa en dom om tillstånd i ansökningsmål som har rättskraft enligt 24 kap. 1 § miljöbalken. Ett tillståndsbeslut eller en tillståndsdom hindrar dock inte en tillsynsmyndighet från att meddela exempelvis sådana förelägganden och förbud som är brådskande och nödvändiga för att undvika att ohälsa eller allvarlig skada på miljön uppkommer.

Av miljöbalkens allmänna hänsynsregler, däribland 2 kap. 1 § miljöbalken, följer att ett föreläggande enligt 26 kap. 9 § miljöbalken ska riktas mot verksamhetsutövaren för den verksamhet som föreläggandet avser. Begreppet verksamhetsutövare är inte definierat i miljöbalken utan frågan om vem som ska betraktas som verksamhetsutövare har överlämnats till rättstillämpningen. Bedömningen måste göras utifrån förhållandena i det enskilda fallet. Den som har faktiska och rättsliga möjligheterna att vidta åtgärder mot störningar och olägenheter har bedömts som verksamhetsutövare (se bl.a. avgörandena MÖD 2005:64, MÖD 2010:23 och MÖD 2010:43).

En tillståndshavare är verksamhetsutövare för den verksamhet som tillståndet avser och utgångspunkten är att det endast är tillståndshavaren som kan föreläggas att följa villkoren i ett tillstånd (jfr 24 kap. miljöbalken samt MÖD 2022:16 och Mark- och miljööverdomstolens dom den 20 juni 2016 i mål nr M 9326-15). I rättspraxis har dock

tillsynsavgift avseende en tillståndsgiven verksamhet bedömts kunna riktas mot ett annat subjekt än själva tillståndshavaren (se MÖD 2013:34).

Ett vattenförbund har till uppgift att främja ett ändamålsenligt utnyttjande av vattnet i ett vattendrag, sjö eller annat vattenområde. Förbundet ska i sin verksamhet tillgodose medlemmarnas gemensamma bästa och i skälig omfattning även beakta varje medlems enskilda intressen. Den som har medgivits rätt att inverka på vattenbeskaffenheten eller i övrigt på vattenförhållandena inom verksamhetsområdet ska vara medlem i förbundet. Medlem får inte delta i behandlingen av angelägenhet vari han äger ett väsentligt intresse som strider mot förbundets. (Se 1, 3, 6 och 33 §§ lagen om vattenförbund och 48 § tredje stycket lagen (1973:1150) om förvaltning av samfälligheter.)

Mark- och miljööverdomstolens bedömning

Mark- och miljööverdomstolen instämmer inledningsvis i mark- och miljödomstolens bedömning att Hjälmarens vattenförbund är tillståndshavare och verksamhetsutövare i 1988 års dom och därmed har att tillse att villkoren i den domen följs. Vattenförbundet har således att tillse att en minimitappning om 0,1 m³/s sker i Hjälmare kanal när vattenståndet i Hjälmaren är +21,62 m eller lägre. Hjälmarens vattenförbund ansvarar i egenskap av vattenförbund för regleringen av sjön Hjälmaren och har till uppgift att främja ett ändamålsenligt utnyttjande av vattnet i sjön. Även om Säterbo Kraft är medlem i Hjälmarens vattenförbund utgör den verksamhet som bolaget bedriver i Gamla Hjälmare kanal, med stöd av tillståndet från 1906, en annan tillståndsgiven verksamhet i förhållande till den som Hjälmarens vattenförbund är tillståndshavare för i 1988 års dom.

I fråga om Säterbo Krafts inflytande över Hjälmarens vattenreglering har det i målet framkommit att en minskning av tappningen till Gamla Hjälmare kanal kan genomföras genom reglering vid Kvarnfallets kraftstation. I det avseendet får Säterbo Kraft därmed anses ha faktisk och rättslig möjlighet att genomföra åtgärder för att efterleva aktuella villkor i 1988 års dom.

Mark- och miljödomstolen har dock, i ovan nämnda dom från den 10 juli 2018 (mål nr M 5202-17), funnit att det tillstånd som meddelats 1906 fortsatt är giltigt och att det omfattar en rätt för verksamhetsutövaren (numera Säterbo Kraft) att ta ut 2,1 m³/s från sjön Hjälmaran för drivande av vattenverk. Domen har fått laga kraft. Det nu aktuella föreläggandet, som innebär att det endast får framsläppas en minimitappning om 0,1 m³/s i kanalen när vattenståndet i Hjälmaran är +21,62 m eller lägre, begränsar därmed 1906 års tillståndsdome. Föreläggandet är alltså inte förenligt med 26 kap. 9 § tredje stycket miljöbalken.

Mark- och miljööverdomstolen konstaterar vidare att de bestämmelser som styr verksamheten i ett vattenförbund inte kan anses utesluta att förbundets medlemmar kan ha motstående intressen i förhållande till förbundets uppgift. Det förhållandet att Säterbo Kraft är medlem i Hjälmarans vattenförbund innebär inte i sig att Säterbo Kraft, vid sidan av förbundet, är att bedöma som tillståndshavare i 1988 års dome och kan iklädas de förpliktelser som den dome medför för tillståndshavaren enligt 24 kap. miljöbalken. Inte heller kan bestämmelsen i 24 kap. 1 § miljöbalken tolkas på sådant sätt att Säterbo Kraft till följd därav är tillståndshavare i 1988 års dome.

Mark- och miljööverdomstolen noterar avslutningsvis att länsstyrelsen inte har gjort gällande att det skulle vara fråga om så brådskande och nödvändiga åtgärder för att undvika ohälsa eller skada på miljön att ett föreläggande, trots 1906 års tillståndsdome, ändå kan meddelas med stöd av 26 kap. 9 § fjärde stycket miljöbalken. Utredningen i målet ger inte heller tillräckligt stöd för en sådan slutsats.

Mark- och miljööverdomstolen bedömer sammanfattningsvis att länsstyrelsens föreläggande begränsar 1906 års tillståndsdome, med stöd av vilken Säterbo Kraft bedriver verksamhet, och att det därför saknas förutsättningar att förelägga Säterbo Kraft att efterleva de aktuella vattenhushållningsbestämmelserna i 1988 års dome. Det har alltså varit riktigt av mark- och miljödomstolen att upphäva föreläggandet. Länsstyrelsens överklagande ska därför avslås.

Domen får enligt 5 kap. 5 § lagen (2010:921) om mark- och miljödomstolar inte överklagas.

I avgörandet har deltagit hovrättsråden Fredrik Ludwigs och Katarina Berglund Siegbahn, tekniska rådet Claes Becker samt hovrättsrådet Hanna Blomberg, referent.

Föredragande har varit Karin Wallin.

NACKA TINGSRÄTT
Mark- och miljödomstolen

DOM
2023-04-18
meddelad i
Nacka

Mål nr M 2466-22

PARTER

Klagande
Säterbo Kraft AB

Ombud: Advokat C.O.
Advokatfirman Backman & Bergström AB

Motparter

1. Länsstyrelsen i Västmanlands län
2. Rederiaktiebolaget M/S Lagerbjelke
3. Sveaskog förvaltning AB

ÖVERKLAGAT BESLUT

Länsstyrelsen i Västmanlands läns beslut 2022-03-02 i ärende nr 535-4647-2021, se bilaga 1

SAKEN

Föreläggande om efterlevnad av vattenhushållningsbestämmelser enligt vattendom DVA 53; VA 15/83, den 29 juli 1988, vid drift av kraftstationer i Gamla Hjälmare kanal på fastigheten X i Arboga kommun

DOMSLUT

Mark- och miljödomstolen upphäver Länsstyrelsen i Västmanlands läns beslut.

Dok.Id 806928

Postadress	Besöksadress	Telefon	Telefax	Expeditionstid
Box 69 131 07 Nacka	Sicklastråket 1	08-561 656 40 E-post: mmd.nacka.avdelning4@dom.se www.nackatingsratt.domstol.se		måndag – fredag 08:00–16:30

BAKGRUND OCH ORIENTERING

Tidigare domar och beslut

Hjälmarens vattenförbund har tillstånd till reglering av Hjälmarens vattenstånd enligt vattenhushållningsbestämmelser m.m. som beslutats i vattendomen DVA 53; VA 15/83 (1988 års dom)¹. Regleringen sker vid Hyndevadsdammen i Eskilstunaån som är sjöns huvudsakliga utlopp. Hjälmarens vatten avleds dock inte enbart genom Eskilstunaån utan även genom Hjälmare kanal. I kanalens gamla fåra (Gamla Hjälmare kanal) driver Säterbo Kraft AB (Säterbo Kraft) tre vattenkraftverk med stöd av tillstånd enligt dom från Högsta domstolen den 4 september 1906, NJA I 1906, A. 359 (1906 års dom).

Under senare år har det påtalats att Hjälmarens vattenstånd allt oftare understigit den sänkingsgräns som gäller enligt 1988 års dom (+21,62 m). Detta har bedömts ha negativa konsekvenser för såväl naturmiljön, sjöfarten som fisket. Enligt 1988 års dom får vattenståndet, med vissa angivna undantag, inte underskrida sänkingsgränsen +21,62 m (punkten 2 i domslutet). Vattenföringen i Hjälmare kanal får dock aldrig (punkten 4 i domslutet) understiga 0,1 m³/s (fastställd minimi-tappning). Under perioder med lågt vattenstånd har dock vattenföringen i kanalen, enligt länsstyrelsens uppfattning, överskridit tillåten tappning. Länsstyrelsen har därför bedrivit tillsyn mot Säterbo Krafts verksamhet. Denna tillsyn har utmynnat i två tidigare beslut som överprövats av mark- och miljödomstolen (se domstolens domar den 10 juli 2018 i mål nr M 5202-17 och den 31 augusti 2021 i mål nr M 7979-20).

Mål nr M 5202-17 gällde överprövning av föreläggande för Säterbo Kraft att ansöka om tillstånd för vattenverksamhet enligt miljöbalken vid kraftstationerna Hällby, Vallby och Kvarnfallet på fastigheten X i Arboga kommun samt lagligförklaring av befintliga anläggningar. Länsstyrelsen var av uppfattningen att verksamheten saknade tillstånd. Av länsstyrelsens beslut framgår att myndigheten ansåg att det för den fortsatta driften av kraftstationerna borde fastställas en ny vattenhushållningsbestämmelse som inte står i konflikt med bestämmelserna för

¹ Stockholms tingsrätt, Vattendomstolens dom den 29 juli 1988, DVA 53, i mål VA 15/83.

Hjälmarens reglering. Mark- och miljödomstolen bedömde, till skillnad från länsstyrelsen, att det på grundval av en dom från år 1906² föreligger ett tillstånd för Säterbo Kraft att ta ut 2,1 m³/s från Hjälmaran för drivande av vattenverk. Mark- och miljödomstolen konstaterade vidare, mot bakgrund av Mark- och miljööverdomstolens praxis, att verksamheten inte heller kunde anses ha förändrats på ett sådant sätt att tillståndet från år 1906 förlorat sin giltighet. Det ansågs dock oklart om tillståndet omfattar rätt att bedriva vattenverksamhet på en eller flera platser och huruvida några, och i så vilka, av verksamhetens anläggningar som omfattas av tillståndet och vilka närmare villkor som bör gälla för driften. Trots den avvikande bedömningen rörande innebörden av 1906 års dom ansågs länsstyrelsen därför ha haft skäl för föreläggandet och överklagandet avsågs.

Mål nr M 7979-20 rörde överprövning av länsstyrelsens beslut att avsluta tillsynsärendet utan vidare åtgärd. Med hänvisning till att mark- och miljödomstolen i ovan nämnd dom den 10 juli 2018, i mål M 5202-17 ansett att Säterbo Kraft har ett gällande tillstånd, samt att nya bestämmelser i MB rörande omprövning av vattenkraft för moderna miljövillkor hade trätt i kraft, ansåg länsstyrelsen att Säterbo Kraft inte längre behövde ansöka om tillstånd enligt det tidigare föreläggandet. Länsstyrelsen angav att Säterbo Kraft, som anmält kraftverken till den nationella planen, enligt 11 kap. 27 § MB hade rätt att bedriva verksamheten tills den omprövats och att länsstyrelsen därmed inte kunde ansöka om omprövning eller ställa krav på tillståndsprövning. Länsstyrelsen ansåg sig inte heller kunna utfärda ett föreläggande som begränsade det tillstånd som bedömts föreligga.

Mark- och miljödomstolen instämde i att Säterbo Krafts anmälan till nationella planen förvisso innebär att verksamheten får bedrivas tills dess en prövning enligt planen sker. Det innebär emellertid inte att länsstyrelsen är förhindrad att utöva tillsyn enligt för verksamheten gällande villkor och bestämmelser. Domstolen ansåg därför att det ankom på länsstyrelsen att inom ramen för sin tillsyn bedöma om verksamheten bedrivs enligt gällande villkor och bestämmelser, varvid länsstyrelsen hade att pröva bl.a. om det i 1988 års dom har uppställts villkor som Säterbo Kraft

² Högsta domstolens dom den 4 september 1906, NJA I 1906, A. 359.

har att följa. Eftersom länsstyrelsen därmed inte haft fog för att avsluta ärendet utan åtgärd återförvisades målet för fortsatt handläggning.

Nu överklagat beslut

Länsstyrelsen har genom det nu överklagade beslutet förelagt Säterbo Kraft att efterleva vattenhushållningsbestämmelserna i ovan nämnda 1988 års dom vid driften av kraftverken i Gamla Hjälmare kanal. Detta sammanfattas med att endast minimitappningen om 0,1 m³/s får framsläppas i kanalen när vattenståndet i Hjälmarens är +21,62 m eller lägre. De villkor ur 1988 års dom som berör tappningen till kanalen anges närmare i beslutet (se bilaga 1). Säterbo Kraft förelades även att informera Hjälmarens vattenförbund inför tappningsändring till Gamla Hjälmare kanal. Beslutet gäller enligt sin lydelse till dess kraftverkens tillstånd omprövats enligt den nationella planen (ansökan ska göras år 2034).

YRKANDEN M.M.

Säterbo Kraft har yrkat att länsstyrelsens beslut ska upphävas i dess helhet. Till stöd för sitt överklagande har Säterbo Kraft anfört i huvudsak följande.

Länsstyrelsens har grundat sitt beslut om att förelägga Säterbo Kraft skyldigheter på en vattendom som inte gäller. Det saknas således laga grund för länsstyrelsen att meddela aktuellt föreläggande och det ska därför undanröjas. I 1988 års dom gavs sökandena tillstånd att införa diverse vattenhushållningsbestämmelser. Samtidigt angavs att tillståndet förfaller om de tillståndsgivna arbetena i vattendomen DVA 4; VA 15/83³ inte färdigställts innan utgången av år 1993. Numera vet vi att dessa arbeten aldrig fullföljdes.

I 1988 års dom fastställdes också ett avtal mellan sökandena och tidigare ägare av kraftstationerna, Hjälmare Kanal och Jäders Bruks AB. Vid tiden för domen hade Säterbo Kraft förvärvat kraftstationerna och fick därför tillfälle att yttra sig. Säterbo Kraft invände mot tillståndet för sökandena att meddela krav på minimitappning innan dess statsmedel säkrats för att fullgöra betalningsskyldigheten mot Säterbo

³ Stockholms tingsrätt, Vattendomstolens dom den 31 januari 1984, DVA 4, i mål VA 15/83.

Kraft. Sökandena svarade genom att försäkra att de nya bestämmelserna inte kommer att utnyttjas innan dess statsbidragen utgått. Vattendomstolen angav i domskälen med anledning av detta svar att det saknades skäl att förordna om något särskilt. Genom att fastställa avtalet och att i domskälen ta in sökandenas löfte om betalning, måste villkoret om motprestation för att få göra inskränkning i kraftstationsägaren rätt ses som mer än en rent civilrättslig fråga. Säterbo Kraft anser att det är ett villkor för själva tillståndet. Av en skrivelse från Hälmarens vattenförbund år 1995 framgår att vattenförbundet aldrig påkallat minimitappningen och därför inte är skyldig att utge någon ersättning enligt avtalet. Inte heller därefter har avtalet fullföljts.

Vattenhushållningsbestämmelserna i 1988 års dom kan inte vara gällande mot Säterbo Kraft eftersom tillståndet bokstavligen har förfallit i och med att dess uppställda villkor inte infriats. Tillståndet att inskränka Säterbo Krafts rätt gjorts villkorad på två sätt. Inget av villkoren har uppfyllts. Länsstyrelsen saknar därför rätt att meddela det aktuella föreläggandet.

I sammanhanget bör länsstyrelsens påstående om att Säterbo Kraft vilselett vattendomstolen bemötas. Villkoren i överlåtelseavtalet med Hjälmare Kanal och Jäders Bruk innebär inte att Säterbo Kraft saknar rätt att ta emot ersättning från sökandena. Det har inte skett något borgenärsbyte för fordran. Överlåtelseavtalet medför i stället en förpliktelse för köparen att, sedan gäldenären med befriande verkan betalat till köparen, under vissa förutsättningar tillse att säljaren får betalningen. Detta vidmakthåller även skyldigheten att betala samtidigt som anspråk på minimitappning för att vattenhushållningsbestämmelserna ska kunna träda i kraft.

Till stöd för sitt överklagande har Säterbo Kraft åberopat en skrivelse från Hälmarens vattenförbund daterad år 1995.

Länsstyrelsen har vidhållit sitt beslut. Till stöd för sin talan har länsstyrelsen hänvisat till vad som anges i det överklagande beslutet och anfört bl.a. följande.

Bestämmelsen om att tillståndet i 1988 års dom skulle förfalla om angivna arbeten inte fullbordats senast år 1993 upphävdes av vattendomstolen genom vattendomen DVA54; VA 12/95⁴. Vattenhushållningsbestämmelserna är därför giltiga. Det kan också konstateras att de tillämpas, förutom vad gäller Hjälmare kanal. Enligt 24 kap. 1 § gäller en meddelad dom mot alla och envar, dvs. även Säterbo Kraft. Eftersom länsstyrelsens tidigare beslut att inte ingripa mot Säterbo Kraft upphävdes av domstolen förutsätts ett tillsynsbeslut om att efterleva tappningsbestämmelserna vara rimligt.

Frågan om Säterbo Kraft har rätt till ersättning för utebliven produktion vid efterlevnad av bestämmelserna i 1988 års dom är en civilrättslig fråga som inte kan prövas i detta mål. Ersättningsfrågan kan därför inte tillåtas avgöra om Säterbo Kraft ska vara skyldig att efterleva dessa. Eftersom frågan alltjämt anförs som ett hinder bör det dock klargöras att det i överlåtelseavtalet mellan tidigare ägare Hjälmare Kanal och Jäders Bruk, som i sin tur ägdes av staten genom Domänverket, och Säterbo Kraft framgår att Säterbo Kraft inte kan göra anspråk på ersättning för produktionsförluster m.m. som följer av det avtal som stadfästes i 1988 års dom. Denna rätt kvarstår på tidigare ägare vilket har beaktats i försäljningspriset. Länsstyrelsen anser därför att Säterbo Kraft är skyldigt att tåla den mindre produktionsförlust som 1988 års bestämmelser medför utan ersättning. Det kan ifrågasättas om det alls finns förutsättningar för någon att göra anspråk på den avtalade ersättningen men oavsett detta är tappningsbestämmelserna är giltiga.

Tidpunkten för när Säterbo Kraft ska inkomma med ansökan om omprövning skjuts fram till den 1 februari 2035 genom beslut av regeringen. Beslutet kan ändras så att det gäller fram till dess.

Rederiaktiebolaget M/S Lagerbjelke, klagande i det tidigare mål nr M 7979-20, har getts tillfälle att yttra sig över överklagandet men har inte hörts av.

⁴ Stockholms tingsrätt, Vattendomstolens dom den 27 juni 1995, DVA 54, i mål VA 12/95.

Sveaskog förvaltning AB, anmälare i länsstyrelsens tillsynsärende, har getts tillfälle att yttra sig över överklagandet men har inte hörts av.

DOMSKÄL

Utgångspunkter för prövningen

Mot bakgrund av tidigare prövningar i mark- och miljödomstolen och för förståelsen av domstolens bedömning finns det anledning att i vissa delar närmare redogöra för de äldre domar som är av betydelse för Säterbo Krafts verksamhet och Hjälmarens reglering samt för hur domstolen uppfattar dessa.

Som ovan nämnts har mark- och miljödomstolen tidigare slagit fast att Säterbo Kraft enligt 1906 års dom har ett tillstånd som omfattar en rätt för verksamhetsutövaren att ta ut som mest 2,1 m³/s från Hjälmarens för drivande av vattenverk (mål nr M 5202-17). Det kan även konstateras att denna tappningsrätt redovisades i den ansökan om ändrade regleringsbestämmelser för Hjälmarens som låg till grund för 1988 års dom (domsbilaga 1). Detta tillstånd var alltså en väl känd förutsättning vid vattendomstolens prövning. Som en konsekvens av de nya vattenhushållningsbestämmelserna redovisas en viss förväntad utebliven kraftproduktion i kanalens tre kraftverk.⁵ Det anges vidare att sökandena har förutsatt att man vid en sammanlagd tappning från Hjälmarens större än 7,1 m³/s fördelar tappningen med 2,1 m³/s på Hjälmare kanal och resten på Eskilstunaån. Så snart tappningen understiger 7,1 m³/s bör man sänka tappningen i Hjälmare kanal till 0,1 m³/s och tappa resten i Eskilstunaån.

I 1988 års dom fastställde vattendomstolen ett avtal mellan sökandena⁶ och Hjälmare Kanal och Jäders Bruk AB (domsbilaga 3), enligt vilket de senare ”medger sökandens yrkanden [...] [med innebörden att] vattenframrinningen i

⁵ Att de nya tappningsbestämmelserna skulle leda till kraftförluster i Hjälmare kanal var även fastslaget i den offentliga utredning som föregick ansökan (se prop. 1979/80:91 med bifogad sammanfattning av Hjälmarutredningens betänkande, Ds Jo 1979:10).

⁶ Sökandena i 1984 och 1988 års domar har sedan år 1991 ersatts av Hjälmarens vattenförbund som sedan dess ska bedriva reglering av Hjälmarens samt inträda i de rättigheter och skyldigheter beträffande regleringen som gäller för sökandena, se Stockholms tingsrätt, Vattendomstolens dom den 27 mars 1991, DVA 28, i mål VA 8/91 (1991 års dom).

Hjälmare kanal får nedbringas under 2,1 m³/s, när den sammanlagda tappningen från Hjälmaren understiger 7,1 m³/s, dock inte till lägre värden än 0,1 m³/s”. För intrång i de rättigheter som tillkommer Hjälmare kanal och Jäders Bruk ska sökandena betala ersättning om 2,75 miljoner kr. Beloppet ska erläggas innan sökandena första gången utnyttjar medgiven rätt att nedbringa vattentappningen under 2,1 m³/s. En utförligare beskrivning av avtalsvillkoren finns i länsstyrelsens beslut (se bilaga 1). Såsom mark- och miljödomstolen uppfattar saken var avsikten med att fastställa detta avtal att säkerställa att verksamhetsutövaren på civilrättslig väg tillskansade sig möjligheten att råda över vattenföringen i Hjälmare kanal och därigenom fullt ut kunna tillämpa de vattenhushållningsbestämmelser som beslutades, samtidigt som ersättning för intrång i den enskildes rätt reglerades. I sina domskäl behandlade dock vattendomstolen varken frågan om hur de beslutade vattenhushållningsbestämmelserna i praktiken skulle följas avseende Hjälmare kanal eller hur dessa förhåller sig till tappningsrätten/tillståndet i 1906 års dom. Vattendomstolen synes alltså inte ha funnits skäl att ifrågasätta att det fastställda avtalet var tillräckligt för att säkerställa att flödet i Hjälmare kanal minskas när så krävs enligt de beslutade bestämmelserna. Inte heller omständigheten att kraftverken vid tidpunkten för domen inte längre ägdes av Hjälmare kanal och Jäders Bruk kommenterades närmare.

Som domstolen uppfattar det har den aktuella situationen, där tappning genom Hjälmare kanal sker enligt 1906 års dom trots att Hjälmarens sänkningsgräns underskrids, uppkommit till följd av att det i 1988 års dom fastställda avtalet aldrig har fullgjorts. Av den skrivelse som Säterbo Kraft åberopat framgår att Hjälmarens vattenförbund år 1995 uppgav att vattenförbundet dittills inte hade ianspråktagit den avtalade rätten att nedbringa vattentappningen genom Hjälmare kanal och inte heller hade för avsikt att göra så i framtiden. Förbundet ansåg sig därmed inte heller skyldiga att utge ersättning enligt avtalet. Såvitt framkommit i målet har dessa omständigheter inte förändrats sedan dess.

Mark- och miljödomstolens bedömning

Säterbo Krafts invändningar

Mark- och miljödomstolen konstaterar att villkoret i 1988 års dom, att tillståndet för de meddelade vattenhushållningsbestämmelserna skulle förfalla om de i DVA 4; VA 15/83 (1984 års dom)⁷ tillståndsgivna arbetena inte var fullbordade senast år 1993, upphävdes av vattendomstolen genom vattendomen DVA54; VA 12/95 (1995 års dom)⁸. Skälet var att det visat sig att samtliga åtgärder inte var nödvändiga för att regleringen av Hjälmarens skulle kunna bedrivas enligt de nya vattenhushållningsbestämmelserna. Säterbo Krafts påstående om att tillståndet har förfallit genom att arbetena inte fullbordats är alltså felaktigt. - Av länsstyrelsens dagboksblad framgår att Säterbo Kraft begärt och tillställts denna dom.

Mark- och miljödomstolen bedömer vidare att vad Säterbo Kraft har anfört om det fastställda avtalet och att detta inte fullgjorts, saknar betydelse för tillståndets giltighet. Hur domstolen uppfattar syftet med att fastställa avtalet har redogjorts för ovan. Det saknas rättsligt stöd för uppfattningen att ett tillstånd eller dess villkor skulle förfalla om ett sådant avtal inte fullgörs. Att det kan vara nödvändigt att verksamhetsutövaren nyttjar ett civilrättsligt avtal för att följa villkoren är en annan sak. Sammanfattningsvis saknas det skäl att upphäva länsstyrelsens beslut av de skäl som Säterbo Kraft anfört i sitt överklagande.

Är föreläggandet lagligen grundat?

Inledande anmärkningar

Även om det saknas skäl att upphäva föreläggandet av de skäl som Säterbo Kraft anfört ankommer det på mark- och miljödomstolen att, om omständigheterna i målet ger skäl för det, även i övrigt ta ställning till om föreläggandet är lagligen grundat.

⁷ Stockholms tingsrätt, Vattendomstolens dom den 31 januari 1984, DVA 4, i mål VA 15/83.

⁸ Stockholms tingsrätt, Vattendomstolens dom den 27 juni 1995, DVA 54, i mål VA 12/95.

Länsstyrelsen har som grund för sitt föreläggande gentemot Säterbo Kraft gjort gällande att bolaget är skyldigt att efterleva vattenhushållningsbestämmelserna enligt 1988 års dom.

Innebörden av 24 kap. 1 § MB

Som rättslig grund för föreläggandet för Säterbo Kraft att följa 1988 års dom har länsstyrelsen hänvisat till bestämmelsen i 24 kap. 1 § MB enligt vilken ett tillstånd till bl.a. vattenverksamhet gäller ”mot alla”. Länsstyrelsen anser att bestämmelsen innebär att Säterbo Kraft enligt denna bestämmelses lydelse har att följa villkoren/vattenhushållningsbestämmelserna i 1988 års dom.

Mark- och miljödomstolen konstaterar inledningsvis att ett tillstånd enligt miljöbalken är ett beslut som i princip ger en fysisk eller juridisk person rätt att bedriva en viss verksamhet eller vidta en viss åtgärd. Samtidigt får verksamhetsutövaren en skyldighet att följa förpliktelser enligt tillståndet som följer av att tillståndet tas i bruk. Bestämmelsen i 24 kap. 1 § MB, som inleder miljöbalkens 24 kapitel om *tillståndets giltighet och omprövning m.m.*, handlar om det som i förarbeten och doktrin omväxlande brukar kallas tillståndets rättskraft, rättsverkan eller bindande verkan. Enligt bestämmelsen gäller ett tillstånd mot alla, såväl myndigheter som enskilda. Därmed får tillståndshavaren en grundläggande trygghet mot efterföljande krav på förbud och försiktighetsmått av olika slag, såsom skärpta utsläppsgränser för en industri eller ökad minimitappning av vatten från en kraftverksdamm. Bestämmelsen innebär alltså att en tillståndshavare som följer villkoren i tillståndet i allmänhet kan känna sig säker mot påförande av ytterligare miljökrav med stöd av miljöbalken. Bestämmelsen får betydelse i tillsynsärenden genom att 26 kap. 9 § tredje stycket MB anger att förelägganden och förbud inte får begränsa ett tillstånd som har rättskraft enligt 24 kap. 1 § MB. Tillståndets rättsverkan innebär normalt sett även bl.a. att en förbudstalan enligt 32 kap. 12 § MB ska ogillas. Rättsverkans begränsningar följer dels redan av ordalydelsen i 24 kap. 1 § MB, dels av övriga bestämmelser i 24 kap. MB om bl.a. återkallelse och omprövning av tillstånd. (Avseende ovan se bl.a. SOU 2013:69, s. 161 ff.; Bengtsson m.fl., Miljöbalken (2022, version 21, JUNO), kommentaren till

24 kap. 1 §; samt Michanek & Zetterberg, Den svenska miljöretten (2021, version 5, JUNO), s. 453 ff.).

Bestämmelsen i 24 kap. 1 § MB reglerar således, tillsammans med anslutande bestämmelser, innebörden av den rätt som tillkommer tillståndshavaren genom det beviljade tillståndet (dess rättsverkan). Bestämmelsen syftar däremot inte till att ålägga alla och envar en skyldighet att efterleva tillståndet och har alltså inte den innebörd som länsstyrelsen förutsatt i sitt beslut. Det synes inte heller finnas några andra exempel från praxis där någon tillsynsmyndighet har tillämpat bestämmelsen på det sätt som gjorts i det överklagade beslutet. Det kan även tilläggas att Mark- och miljööverdomstolen i sin praxis har klargjort att det i ett ansökningsmål endast är sökanden som kan erhålla tillstånd till verksamheten och åläggas att följa försiktighetsåtgärder. Att i en tillståndsdom besluta om försiktighetsåtgärder som avser annan än sökanden är således inte möjligt (se Mark- och miljööverdomstolens dom den 20 juni 2016 i mål nr M 9326-15).

Sammanfattningsvis kan den aktuella bestämmelsen enligt mark- och miljödomstolen inte ges den innebörden att Säterbo Kraft till följd därav är skyldigt efterleva villkoren i 1988 års dom. Såsom mark- och miljödomstolen även tidigare konstaterat i ovannämnda dom den 10 juli 2018, i mål M 5202-17, har Säterbo Kraft en rätt enligt 1906 års dom att för drift av vattenverk utta vatten med 2,1 m³/s från Hjälmarens. Bestämmelsen i 24 kap. 1 § MB utgör således inte laglig grund för att förelägga Säterbo Kraft att följa vattenhushållningsbestämmelserna i 1988 års dom.

Kan Säterbo Kraft på annan grund föreläggas att följa villkoren i 1988 års dom?

Även om den av länsstyrelsen angivna bestämmelsen i sig inte utgör laga grund för föreläggandet bör detta ändå bestå om det framgår av omständigheterna att Säterbo Kraft av något annat skäl är skyldigt att följa villkoren i 1988 års dom. Mark- och miljödomstolen prövar därför om så är fallet.

Ett föreläggande enligt 26 kap. 9 § MB ska riktas mot den som är verksamhetsutövare för berörd verksamhet. Länsstyrelsen har förelagt Säterbo Kraft att efterleva

vattenhushållningsbestämmelserna i 1988 års dom, dvs. att följa de villkor som gäller för (verksamheten) Hjälmarens reglering. Syftet är särskilt att den föreskrivna sänkingsgränsen inte ska underskridas. Hjälmarens reglering har sin bakgrund i den sjösänkning som skedde på 1880-talet. 1988 års dom innebar ändring av de vattenhushållningsbestämmelser som då gällt sedan sjösänkningen. Tillståndet att bedriva regleringen samt därtill hörande skyldigheter överfördes därefter till Hjälmarens vattenförbund (se 1991 års dom). Det har inte framkommit annat än att vattenförbundet allt sedan dess sköter regleringen. Hjälmarens vattenförbund är alltså tillståndshavare och verksamhetsutövare för den aktuella verksamheten och har således att tillse att villkoren i 1988 års dom följs.

Säterbo Kraft bedriver vattenbortledning/tappning till Gamla Hjälmare kanal med stöd av tillståndet i 1906 års dom, dvs. en annan verksamhet än den som prövades i 1988 års dom. Såvitt framkommit har Säterbo Kraft inte övertagit någon rättighet som följer av tillståndet för sjöregleringen. Inte heller omständigheterna att Säterbo Krafts verksamhet påverkar möjligheten att efterleva sänkingsgränsen eller att det i 1988 års dom finns villkor som berör vattenföringen genom Hjälmare kanal innebär att Säterbo Kraft kan anses bedriva någon del av regleringsverksamheten. Förhållandena är alltså inte sådana att Säterbo kraft, vid sidan av vattenförbundet, ska betraktas som verksamhetsutövare för Hjälmarens reglering. (Jfr bl.a. bedömningarna i MÖD 2022:16 och MÖD 2013:34).

Vidare har länsstyrelsen tidigare i det aktuella tillsynsärendet resonerat kring att 1988 års dom kan ha begränsat rätten till tappning enligt 1906 års dom, dvs. att Säterbo kraft skulle vara skyldigt att följa vattenhushållningsbestämmelserna i egenskap av verksamhetsutövare för tappningen till Gamla Hjälmare kanal. Domstolen konstaterar dock att 1988 års dom varken avsåg omprövning eller annan ändring av 1906 års tillstånd. Som angetts ovan är det inte heller möjligt att i ett ansökningsmål besluta om försiktighetsåtgärder som avser annan än sökanden. Vattendomstolen har inte heller angett att den avsåg att föreskriva några begränsningar i 1906 års tillstånd. Säterbo Krafts tillstånd kan alltså inte anses vara villkorat med att vattenhushållningsbestämmelserna i 1988 års dom uppfylls.

Slutligen bör det även tilläggas att frågan om bolaget kan vara skyldig att begränsa tappningen enligt avtalet som fastställdes i 1988 års dom och/eller överlåtelseavtalet med Hjälmare Kanal och Jäders Bruk är en rent civilrättslig fråga som inte ankommer på mark- och miljödomstolen att pröva. Tillsynsmyndighetens inställning i denna del saknar betydelse eftersom dessa avtalsvillkor inte kan ligga till grund för ett offentlighetsrättsligt ingripande mot Säterbo Kraft.

Det har således inte heller framkommit att Säterbo Kraft på någon annan grund är skyldigt att följa vattenhushållningsbestämmelserna i 1988 års dom. Länsstyrelsens beslut ska därför upphävas.

Sammanfattning

Mark- och miljödomstolen bedömer således sammanfattningsvis att Säterbo Kraft varken är verksamhetsutövare för Hjälmarens reglering eller i övrigt har någon skyldighet enligt miljöbalken att följa vattenhushållningsbestämmelserna i 1988 års dom. Bolaget är med andra ord fel adressat för ett sådant föreläggande. Länsstyrelsens beslut ska därför upphävas.

HUR MAN ÖVERKLAGAR, se [bilaga 2](#) (MMD-02)

Överklagande senast den 9 maj 2023.

Karin Frick

Anders Söderström

I domstolens avgörande har rådmannen Karin Frick, ordförande, och tekniska rådet Anders Söderström deltagit. Föredragande har varit beredningsjuristen Josef Hellman.